

Styrso under Älvsborg

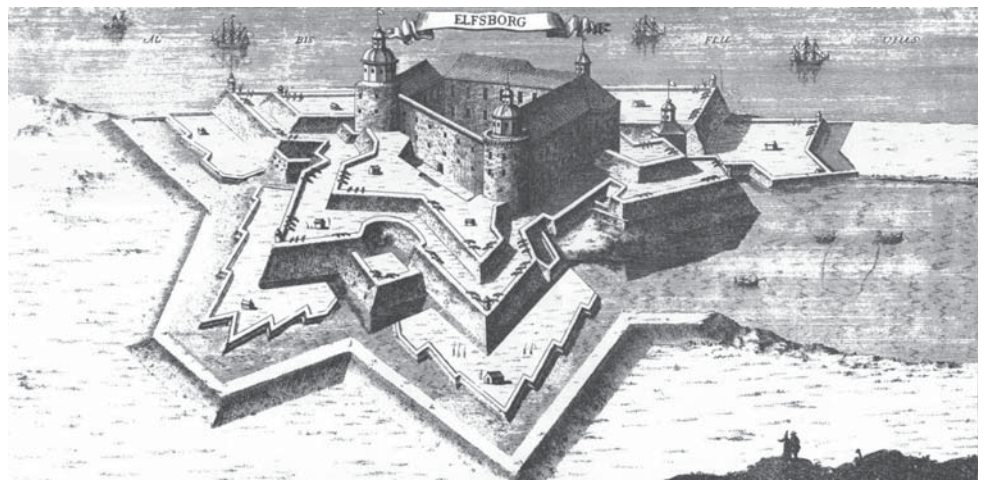
Vi brukar säga att Södra skärgården knappast hade någon bofast befolkning att tala om för-rän på 1500-talet när riket byggdes ut under den stränge Gustav Vasas ledning. Anledningen var att man inte hade kraft att skydda sig mot rövare och pirater som seglade uteder den glest befolka-de kusten. Om någon öbo hade samlat in mat för vintern var det ett eftertraktat byte för rövarena.

I samband med en studiecirkel nyligen fick vi anledning att betrakta vilka som hävdade överhöghet över vår skärgård genom tiderna. Några som hade betydelse i sammanhanget var faktiskt de rika stormännen på de bördiga slätterna i Västergöt-land. Godsinnade och benägna på nytt och spännande från kontinenten antog man i större utsträckning är annorstädes den nya kristna läran. Exklusiva varor som parfym, vin och fina kryddor betalade man gärna för ur sin välfyllda skattkista. Kyrkor byggdes, man skänkte gårdar till kloster och präster mot att få försäkrat sig en plats i himlen.

Den viktiga handelsvägen Göta Älv

Den bästa vägen för dessa varor från kontinenten gick genom Göta älv. Vid Öresund krävde danskarna höga tullar, så Älven var livsviktig för handeln. Riksbyggaren Birger Jarl insåg värdet av handelstul-lar och för att hindra tyska köpmän att fritt handla järnvaror i Västmanland anlade han Stockholm där handeln kunde ske under statlig kontroll och förtull-ning. På 1250-talet var han i trakten av Gullbergs hus, där Mölndalsån och Sävån rinner ut i Göta Älv tillsammans med 5.000 soldater. Meningen var att förhandla sig till fri passage för västgötarnas handel i Lödöse. Birger var mån om att västgötarna skulle fö-redra hans familj vid kommande tvistigheter i kunga-frågan. Eftersom bara den norske kungen kom till mötet blev det beslutat att några härader, bl a Askims härad dit vi hörde nu skulle vara svenskt.

En intressant tes som förs fram i Wadbrings historia är att häradena Askim, Sävedal och Vättle nämns som svenska redan i Äldre Västgötalagen från ca 1225. I danske kung Valdemar Sejrs jordebok för skatteunderlag av år 1231 nämns de däremot inte alls, vilket är mycket förvånande. Kanske höll sig den fåtaliga befolkningen på ängarna i blivande Gö-teborg, Frölunda och Fässbergdalen till inkomsterna

Något idealiserad bild mot norr av Älvsborgs slott på 1600-talet

från sin jord och från västgötarnas handel på Göta Älv som förekommit sedan tidig Vikingatid? Danske kungen fanns ju långt bort på Vordingborg i södra Danmark!

Hursomhelst är det viktigt att förstå att eventuella bofasta i Södra skärgården var beroende av slottsher-ren på Älvsborg, vare sig han var svensk, dansk eller tysk. Detta gällde ändra fram till 1634 då Göteborg var etablerat och en ny allmän länsindelning togs i bruk. Slottslänet med sina invånare var "egendom" som kunde brukas av den som fått, eller tagit sig rätten med svärd eller penningpung i hand.

Lödöse – en av Sveriges största städer

Det är i vart fall efter Birger Jarls besök som Lödöse blomstrar upp. Med ny kraftfull borg och kungligt beskydd blir staden en av Sveriges största. Men många faror hotade och Lödösehus började förlora i vikt i och med att flera befästningar anlades runt Göta älvs mynning under 1300-talet: Gullbergs fäste nära Sävån 1303; Lindholmens borg på Hisingen

1333; samt Älvsborg. Det stora problemet för Lödöse, skulle det visa sig, var den norska Bohus fästning som etablerades där Göta och Nordre älv delar sig. Klassiskt sätt att skaffa enkla inkomster; beskatta förbipasserande handel! Men det är med Älvsborg som ett nytt kapitel i Södra skärgårdens historia börjar.

Älvsborgs slottslän

Många menar att det var kung Håkan Magnusson eller redan hans far Magnus Eriksson av Bjälboätten som ca 1360 insåg det strategiska läget vid Göta Älvs mynning och byggde ut de eventuella försvarsverk som kan ha funnits tidigare. I stridigheterna på 1300-talet valde emellertid svenska adelsmän Albrekt av Mecklenburg till kung. För att kunna hålla fästningen bemannad behövdes mat och annat och för den sakens skull etablerades Älvsborgs slottslän. Det är en feodalliknande konstruktion där slottsherren har rätt att beskatta alla som bor inom området. Men det gällde förstås att även hålla dem vid liv och gott mod!

Här måste vi göra en liten utvikning om **kung Magnus Eriksson**, den siste av Bjälboätten. Han var gift med Blanka och svensk kung 1319-1364. Många har glömt att han köpte Blekinge och Skåne av en holsteinsk greve år 1332. Landskapen – länen på den tiden bytte ofta "ägare" som sökte inkomster genom att beskatta befolkningen. Priset som Magnus betalade var 34.000 mark silver – en oerhörd summa som kungen hade mycket stora problem att betala av åren som kom.

Magnus sigill med krönt folkungalejon

Valdemar Atterdag ville erövra det som en gång varit danskt och förde krig med Sverige, men vid en fred 1343 avstod Valdemar alla anspråk på Skåne och Halland. Men 1360 var han tillbaka och intog Helsingborg – hans brandskattning av Visby 1361 är välkänd. 1364 hade svenska adelsmän tröttnat på Magnus och hämtade hem en ny kung från Mecklenburg – Albrekt d y som ersatte Magnus. Hans son Håkan Magnusson regerade vidare i Norge till 1380. 1389 övertog dennes hustru Margareta Valdemarsdotter makten över hela unionen (Kalmarunionen).

Här finns ytterligare en kuriositet som inte talas så mycket om. Valdemar Atterdag ville alltså återupprätta Danmark på 1360-talet. 1366 förhandlade hertig Albrekt av Mecklenburg (far till svenske kungen) på slottet Ålholm i södra Danmark fram ett traktat som skulle ge Valdemar rätt till bl a Älvsborgs slottslän. Fadern ville säkra sonens position för övriga Sverige och söka fred med den listige Valdemar. Traktatet blev aldrig påskrivet av svenskarna, men troligen intog danska/tyska fogdar likväl vårt Älvsborg. Lödöse verkar ha gjort motstånd och 1368 brändes staden med stöd av Hansan. Förpantning av Älvsborg ska ha skett även 1377 då drottning Margareta av Norge pantade bort slottslänet. Men när vissa talar om att Skåne m fl "tagits" från Danmark av svenska kungar skall man komma ihåg att landskapen ärligt köpts in av bjälbokungen Magnus Eriksson!

Herrarna växlar på Älvsborg

Efter krångeltiden med Valdemar Atterdag verkar Älvsborgs hus betydelse ha avtagit – det blir gärna så i mellankrigstider. Men i länen skulle förstås skatter in ändå. Efter unionsdrottningen Margareta blev Erik av Pommern kung och började regera 1414. I Sverige placerade Erik danskar och tyskar som fogdar på slotten och man kan säga att vi hade utländsk överhöghet igen. Erik var inte så populär och under Engelbrektsupproret överlämnades Älvsborg till de svenska upprorsmännen 1436 av den tyske befälhavaren Mattias van Kaalen.

Åren 1452 och 1455 försvarades fästningen med framgång av Tord Bonde mot danske Kristian I:s angrepp. Under oklara omständigheter överlämnade dock Gustav Olofsson 1455 borgen till den norske riddaren Olav Nilsson (Skanke) och den kom därvid även i kung Kristian I:s händer. Danskarna innehade sedan Älvsborg med korta avbrott fram till 1471, då borgen återerövrades av svenska trupper. Om det nu bodde några i blivande Styrös socken under denna tid, kan det inte ha varit trivsamt med växling av knektar som skulle kontrollera ockupationen!

År 1502 anfölls befästningen av prins Kristian (sedermera Kristian tyrann), som brände ned träborgen. Borgen då var bemannad med en styrka på 140 man. 1519 sattes fästningen åter i skick för dansk räkning genom Karl Knutsson av Tre rosor varefter den stannade i danskarnas händer till 1523, då den vid deras avtåg brändes ned igen.

Älvsborg återuppbyggdes under 1520-talet och under Gustav Vasas tid lade man ned stora resurser på fästet, ”effter thett ähr hampnen och nykelen för alle thesse landzender till Westersiönn, och porten emellan Norige och Hallandt”. Fästningen förstärktes och blev en stenborg under Erik XIV:s styre.

1563, under Nordiska sjuårskriget, angreps och erövrades fästningen av danskarna efter svagt motstånd den 4 september 1563. I freden i Stettin 1570 tvingades Sverige betala 150 000 riksdaler (Älvsborgs lösen) för att återfå kontrollen av landkorridoren.

Älvsborg förstärktes sedan från 1573, och 1585 förbättrade man slottets försvarsverk och ytterligare från 1593. Ett blockhus byggdes på Skinnareklippan som låg mitt för Älvsborgs slottsport (nu plats för St Birgittas kapell).

Älvsborgs andra lösen

Trots förstärkningarna av slottet kom danskarna tillbaka 1611. Dom var uppretade på den handelsplats som Karl IX byggt upp på Hisingen mitt emot slottet. Danskarna besköt slottet från Sannas höjder och kunde snart inta slottet och bränna staden. Denna gång var Sverige mycket dåligt rustat och stora delar av Västergötland ockuperades. Karl IX dog på kuppen och den unge Gustav II Adolf hade inte mycket att sätta mot. Vid freden i Knäred 1613 fick Sverige sig ålagt att betala 1 miljon riksdaler. Som pant för skulden höll Danmark denna gång inte bara Älvsborg utan också Lödöse och Nya Lödöse samt sex härader i Västergötland (Sävedal, inklusive Svenska Hisingen, det vill säga det senare Östra Hisings härad; Askim; Bollebygd; Ale; Vättle och Flundre).

Betalningen av denna andra Älvsborgs lösen skedde genom lån, extraskatter och intäkter från kopparhandeln och 1619 kunde svenskarna för sista gången återta Älvsborg.

För historie- och släktforskare har Älvsborgs lösen blivit en viktig urkund. Skatteindrivarna förde nämligen ganska utförliga längder över vem (”husfar” med namn), varför (antal personer i hushållet) och beloppet (varifrån man kan få en uppfattning om personens tillgångar) som betalats och dessa noteringar finns fortfarande i de svenska arkiven.

1634, med staden Göteborg växande i full fart, får Sverige en ny regeringsform, där bl a de gamla landskapen och slottslänen får en annan juridisk indelning. Vi tillhör nu ett fastlagt Älvsborgs län, vilket ändras 1680 så att vi tillhör Göteborgs o Bohuslän ända fram till 1997 då vi ansluts till Västra Götalands län.

Den gamla slottsborgen rivs på 1600-talet och 1653 börjar Nya Älvsborgs byggas längre ut i älven. Den har belägrats flera gånger, men skött sitt jobb så att Göteborg aldrig blivit intaget.

Även om Göteborg nu låg säkert bakom kraftiga murar var det inte slut med hoten för folket i Södra skärgården. Danskarna anföll även 1644, då de plundrade och brände öarna samt högg ner båken på Vinga. Även åren 1645, 1657 och 1676 kom danskarna och finns antecknat att de 1676 tog all gröda på Brännö, förstörde hus och ladugårdar så allt låg i ruiner. En kort period av fred följde, men när det nya seklet inföll så startade det Stora Nordiska kriget som kom att vara i drygt 20 långa år, 1700-1721. Läs mer om detta i Roger Julins artikel.

[<https://www.hembygd.se/styrso/artiklar/krigen-i-skargarden-under-1600-1700-talen/>]

Peter Andersson

Fakta: Wikipedia, Wadbring, P Lauring, R Julin

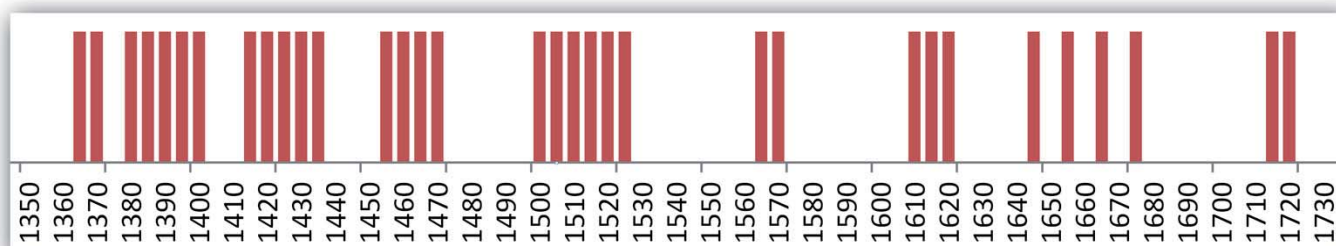

Diagram över tider (röda) då Älvsborg och Styrso socken inte styrdes av svenskar